STASYS KEINYS

J. BALČIKONIO DARBŲ REIKŠMĖ

1985 m. kovo 25 d. sueĳo 100 metų nuo žymaus lietuvių kalbininko, akademiko, profesoriaus Juozo Balčikonio gimimo. Šešis dešimtmečius jis uoliai rūpinosi gimtosios kalbos dalykais ir paliko įvairiuose kalbos ugdymo ir tyrinėjimo baruose neišdildomus pėdsakus. Per keliolika po J. Balčikonio mirties prabėgusių metų jau nemažai nuveikta, tiek siekiant išsaugoti ir padaryti visiems lengvai prieinamą jo palikimą, tiek bandant nešališkai įvertinti jo darbus, nustatyti jų vietą ir reikšmę.

Kas padaryta? 1972 m. išleistas J. Balčikonio užrašytų liaudies dainų rinkinys „Druskininkų dainos“[1], akivaizdžiausiai rodantis jo begalinę meilę liaudžiai, jos kultūrai ir pagarbą paprastiems žmonėms, kuriuos visą savo gyvenimą pats brangino ir mokė to paties kitus. 1978–1982 m. išėjo J. Balčikonio „Rinktinių raštų“ dvitomis[2], parengtas ir išleistas pagal respublikos Ministrų Tarybos nutarimą dėl J. Balčikonio atminimo įamžinimo („Tiesa“, 1970, kovo 24 d.). Į šį raštų rinkinį sudėti visi svarbesnieji kalbininko straipsniai bei straipsneliai kalbos klausimais, paskelbtas pluoštas jo skaitytų paskaitų konspektų bei kalbos mokslui svarbių laiškų. Pasirodė nauji J. Balčikonio verstų pasakų ir kurių ne kurių kitų grožinės literatūros kūrinių leidimai. Mokslo leidiniuose bei laikraščiuose ir žurnaluose paskelbtas pluoštas straipsnių apie profesoriaus gyvenimą ir darbus.

Ypač daug įvairių J. Balčikoniui skirtų skelbinių ir renginių buvo jo 100-tųjų gimimo metinių proga. Vilniuje įvyko šiai datai skirta jubiliejinė mokslinė konferencija, kurią surengė Vilniaus valstybinis V. Kapsuko universitetas ir Mokslų Akademijos Lietuvių kalbos ir literatūros institutas, respublikos sostinėje, kituose miestuose ir rajonuose, taip pat ir profesoriaus tėviškėje Ėriškiuose vyko iškilmingi minėjimai. Šiai progai skirtas visas 48-tasis „Kalbos kultūros“ sąsiuvinis, kuriame, be keleto straipsnių, įdėta daug atsiminimų apie kalbininką[3]. Sukaktinis straipsnis ir pluoštelis atsiminimų apie J. Balčikonį paskelbtas taip pat „Mūsų kalbos“ leidinyje[4]. O „Šviesos“ leidykla mokykloms išleido V. Vitkausko knygelę apie kalbininko gyvenimą ir mokslinę bei pedagoginę veiklą[5]. Plačiai sukaktį paminėjo respublikinė, miestų ir rajonų spauda, respublikos radijas ir televizija.

[1] Druskininkų dainos / Užrašė J. Balčikonis. – V., 1972. – 216 p.

[2] Balčikonis J. Rinktiniai raštai / Sudarė A. Pupkis. – V., 1978, t. 1. – 408 p.; 1982, t. 2. – 332 p.

[3] Kalbos kultūra, 1985, sąs. 48. – 80 p.

[4] Mūsų kalba, 1985, Nr. 1(119), p. 3–31.

[5] Vitkauskas V. Juozas Balčikonis. – K., 1985. – 112 p.

Visa tai leido ir kalbininkams, ir visuomenei geriau pažinti bei suprasti J. Balčikonio darbus, jų svarbą ne tik kalbotyrai, literatūrinės kalbos plėtotei ir ugdymui, bet ir apskritai dvasinei tautos kultūrai.

Ateityje nereikėtų užmiršti ir dar neskelbtos J. Balčikonio palikimo dalies. Sukakties proga ne vieno buvo minima, kad kalbos mokslui būtų naudinga išleisti kalbininko išverstą ir papildytą J. Otrembskio „Lietuvių kalbos gramatiką". Tautosakininkai kėlė mintį, kad derėtų paskelbti J. Balčikonio užrašytą pasakojamąją tautosaką. Galimas daiktas, vertėtų pagalvoti ir dėl rankraščiuose likusių ar seniai skelbtų jo vertimų išleidimo. Reikalinga išsami J. Balčikonio bibliografija. Ieškant, triūsiant per laiką, be abejo, susiras ir daugiau kas skelbtina. Tad tiek J. Balčikonio palikimo skelbimas, tiek išsamus mokslinis nagrinėjimas bei vertinimas turėtų būti tęsiamas ir prasidėjus antrajam šimtmečiui po kalbininko gimimo.

Į kalbos darbą J. Balčikonis stojo anksti. Jau būdamas studentas, jis susipažino ir ėmė gyventi bendrais kalbos rūpesčiais su žymiausiais šio šimtmečio pradžios lietuvių kalbininkais J. Jablonskiu, K. Būga ir kitais. Be abejo, tai ir pasuko visą jo gyvenimą į lietuvių kalbą, jos tyrinėjimą, puoselėjimą ir ugdymą.

J. Balčikonis yra atstovas paskutinės lietuvių kalbininkų kartos, kuri aukštosiose mokyklose neturėjo progos studijuoti lietuvių kalbos ir literatūros specialybės, nes carinės Rusijos universitetuose dėl suprantamų priežasčių tokios nė nebuvo. Jos nebuvo ir niekur kitur. Gimtosios kalbos tyrinėjimui ir ugdymui atsidėjusiems kalbininkams teko savarankiškai išeiti tos kalbos studijas, jų lietuvių kalbos universitetai buvo kaimų trobelėse. Beje, tokius universitetus praėjusiame ir šiame šimtmetyje baigė ir ne vienas kitų kraštų kalbininkas, panoręs išmokti lietuviškai ir geriau pažinti pačią lietuvių kalbą. Praėjusio šimtmečio galo ir šio amžiaus pradžios lietuvių kalbininkai turėjo patys pasinerti į kalbos versmes, nuodugniai pažinti jos pirminius šaltinius — gyvąją žmonių kalbą, senąją raštiją ir geriausių naujesnių laikų rašytojų kūrybą. Šie dalykai kartu su tikruosiuose universitetuose gautais darbo metodologijos įgūdžiais ir lėmė ano meto lietuvių kalbininkų darbo sėkmę. Pagaliau, be abejo, tai buvo ir viena iš priežasčių, dėl kurių šie kalbininkai kaip niekas kitas brangino, gerbė ir vertino liaudies, paprastų kaimo darbo žmonių kalbą. Tokį požiūrį kaip senųjų kalbos darbininkų priesaką iš J. Balčikonio gavo ir dabartinė lietuvių kalbotyra.

Baigęs Peterburgo universitetą, J. Balčikonis dirbo praktinį kalbos darbą lietuviškų laikraščių redakcijose, o netrukus pradėjo ir mokytojo darbą lietuvių gimnazijose, vėliau tęsė Panevėžio mokytojų seminarijoje, Lietuvos universitete Kaune ir Vilniaus valstybiniame universitete. Į Lietuvos mokyklų istoriją J. Balčikonis įėjo ne tik kaip garsus gimtosios kalbos mokytojas, bet ir kaip švietimo organizatorius. Po Pirmojo pasaulinio karo jis buvo veiklus Panevėžio lietuviškų mokyklų (iš pradžių berniukų gimnazijos, o po to mokytojų seminarijos) kūrėjas ir direktorius. Nuo 1970 m. J. Balčikonio Panevėžyje praleistus metus (čia jis ir pats baigė realinę gimnaziją) primena jo vardu pavadinta vidurinė mokykla.

Itin didelės mokslinės ir pilietinės svarbos darbai J. Balčikoniui teko po Antrojo pasaulinio karo. Jam buvo pavesta atkurti lietuvių kalbos tyrinėjimą respublikos Mokslų Akademijoje. Nuo 1945 m. iki 1952 m. J. Balčikonis buvo Mokslų Akademi-

jos Lietuvių kalbos instituto direktorius (1946 m. išrinktas Akademijos tikruoju nariu), ypač atsidėjęs pagrindiniams lietuvių leksikografijos darbams. Daug laiko J. Balčikoniui teko skirti ir mokytojų lituanistų rengimui. Jis buvo vienas Lietuvių kalbos katedros atkūrėjų Vilniaus valstybiniame universitete (1944–1950 m. jos vedėjas, 1948 m. gavo profesoriaus vardą), per 15 pokario metų labai daug pasidarbavo, kartu su kitais ugdydamas gyvybiškai kraštui reikalingus lietuvių kalbos ir literatūros mokytojus. Kaip autoritetingiausiam kalbininkui, J. Balčikoniui teko didžiausias krūvis ir ugdant lietuvių kalbininkus. Daugiau kaip 20 pirmųjų tarybiniais laikais apgynusių filologijos mokslų kandidato disertacijas kalbininkų lituanistų buvo arba jo vadovauti, arba oponuoti. Kartu su saujele jaunesnės kartos bendradarbių J. Balčikonis nelengvais pokario metais organizavo ir plėtojo lietuvių kalbos tyrinėjimus, ugdė ir puoselėjo lituanistų kadrus. Ši J. Balčikonio veikla ypač svarbi ir reišminga, nes padėjo sparčiai kilti ir plėtotis lietuvių kalbos tyrinėjimams, išaugti ir suklestėti dabartinei lietuvių kalbotyrai.

Pedagoginė J. Balčikonio veikla išsitęsė beveik per penkis dešimtmečius. Tad nenuostabu, kad daugumai dabartinių lietuvių kalbininkų ir nemažai daliai vyresnės kartos lietuvių kalbos ir literatūros mokytojų J. Balčikonis yra mokytojas, profesorius. Nė vienam jo mokiniui profesoriaus paveikslas niekada neišblės. Lėta eisena, ramus, negarsus balsas... Ir meilė, gimtosios kalbos meilė, spinduliuojanti iš visos profesoriaus esybės. Retas aukštosios mokyklos dėstytojas sugebėjo palaikyti tokį nuolatinį dalykinį ryšį su klausytojais. Jis vienintelis nuolat atkreipdavo savo studentų akis į tą neišsenkamą rašomosios kalbos gyvybės šaltinį – tėvų, senolių, paprastų žmonių kalbą. „Lietuvių kalbos žodyno“ kartotekos lapelių atsargos profesoriaus portfelyje niekada nesibaigdavo. Kiekvienas jo studentas buvo išmokytas, kaip ir kokius žodžius reikia rinkti. Tas žodžių rinkimas buvo ne tik talka žodynui, bet ir gyvas, nenutrūkstamas studentų ryšys su gyvąja kalba, aktyvaus santykio su ja ugdymas. Tik tie nepamėgo profesoriaus, kurie jo nesiklausydavo, kurie, norėdami pasidaryti lietuvių kalbos ir literatūros specialistais, rašytojais ar redaktoriais, mokslininkais ar mokytojais, nenorėjo pagerinti savo pačių tos kalbos mokėjimo. Tie tik skleisdavo kalbas apie profesoriaus keistenybes, šaipydavosi iš jo duodamų rašinių temų ar net piktindavosi dėl jų, kurie nesuprato to tauraus žmogaus ir atsidėjusio mokytojo didžiausio noro išmokyti savo mokinius studentus taisyklingų taisyklingiausios, gražių gražiausios, gyvų gyviausios kalbos, kuriems laikraščių ar raštinių stilius rodėsi tartum visaip siektinas ir vienintelis kalbos idealas. Buvo ir tokių studentų, kurie iš J. Balčikonio nieko arba beveik nieko neišmoko ir atsimena tik drebėjimą už auditorijos, kurioje profesorius duodavo įskaitas ar egzaminuodavo, durų ar studijų knygelės čiužtelėjimą stalu – ateisi kitą kartą. Tačiau negi iš to reikėtų spręsti, koks J. Balčikonis buvo pedagogas? Negi galima užmiršti, kad jis buvo labai taktiškas, niekada niekam neprimesdavo savo nuomonės! Netgi studentams. O juk visuomet pasitaiko ir tokių studentų, kurie tariasi išmaną daugiau už bet kurį profesorių. J. Balčikonis sakė, kad nebūtinai studentai turi lygiai taip galvoti, kaip jo galvojama ir aiškinama. Tačiau būtinai reikia mokėti savo galvojimo teisingumą įrodyti. Profesorius savo aiškinamus dalykus stengėsi paremti išsamiais ir akivaizdžiais įrodymais. Jis visada liks tiesumo,

mokėjimo ginti savo nuomonę, nesavanaudiškumo ir kartu reiklumo, teisingo griežtumo bei principingumo pavyzdys.

Nuoširdžiai J. Balčikonis džiaugdavosi savo mokinių laimėjimais. Neužmirštamą, jaudinamą kalbą jis pasakė per Z. Zinkevičiaus filologijos mokslų daktaro disertacijos gynimą. Apskritai, būdamas mokslo laipsnių teikimo tarybos narys, per disertacijų gynimus J. Balčikonis kalbėdavo dažnai. Ne vienas disertantas tų kalbų turbūt labai bijodavo, nes profesorius reikliai ir be nuolaidų iš visų reikalavo gero gimtosios kalbos mokėjimo. Ir ypač reiklus jis buvo mokslo laipsnių siekiantiems kalbininkams. Kaip priesakas ir šiandien skamba šie profesoriaus žodžiai: „Filologijos mokslų kandidatas turi mokėti apie kiekvieną raštą pasakyti tikslią savo nuomonę – pasakyti, ar to rašto kalba gera, ko jai trūksta. Kad galėtų tai pasakyti, pats turi savo kalboj nedaryti klaidų, kalbėti gyvai“[6] ir „Lituanistai pirmi turėtų rašyti taisyklingai, gyvai ir sklandžiai“[7].

J. Balčikonio kūrybiniame palikime yra ir straipsnių gimtosios kalbos mokymo klausimais, taip pat vadovėlių recenzijų. Iš jų aiškiai matyti, kaip rimtai profesoriaus žiūrėta į kalbos mokymo klausimus ir į pačius mokytojus bei jų rengimą („Argi lietuvių kalbos mokytoju gali būti kiekvienas, kuris skiria raides nuo akėčių?“ – ne be pašaipos klausė J. Balčikonis 1927 m. paskelbtame straipsnyje „Lietuvių kalba mūsų universitete“[8]). Jo paties pedagoginė veikla kartu su tais straipsniais yra ryškus praktinės lietuvių pedagogikos ir metodikos puslapis, svarbus bei reikšmingas ir šių dienų įvairioms mokykloms. Norint tobulinti ir gerinti gimtosios kalbos mokymą, reikia išsamiai ištirti geriausių jos mokytojų patyrimą ir į jį atsižvelgti. Šiuo atžvilgiu nemažai ką ir dabartinė metodika, rodos, dar galėtų pasiimti iš J. Jablonskio bei J. Balčikonio pedagoginio palikimo.

Daug vidurinės ir senesnės kartos lituanistų laiko didele garbe galį vadintis J. Balčikonio mokiniais. Tai geriausias mokytojo darbo įvertinimas. Tokį vertinimą paprastai pelno tie mokytojai, kurie daug ko išmoko. J. Balčikonis savo mokiniams atvėrė tikruosius kalbos aruodus, įtikinamai parodė, kad ir gimtosios kalbos reikia mokytis nė kiek ne mažiau atsidėjus negu kitų kalbų ir kitų dalykų.

J. Balčikoniui, kaip kalbininkui ir pedagogui, teko ypatinga misija. Jis, būdamas pirmųjų profesionaliųjų lietuvių kalbininkų amžininkas ir bendražygis, buvo tarsi tiltas, sujungęs šimtmečio pradžios lietuvių kalbotyros palikimą su dabartiniu kalbos mokslu. Tas kartų ryšys, pagarba savo mokslo srities palikimui ir atidus jo mokslinis vertinimas, geriausių tradicijų perimamumas, rodos, bus buvę tarp svarbiausių dalykų, laidavusių spartų kokybinį lietuvių kalbotyros augimą dabar. J. Balčikonis visą gyvenimą brangino J. Jablonskio ir K. Būgos atminimą. Pagarbą ir meilę didiesiems lietuvių kalbininkams jis nuolat diegė savo mokiniams, pavyzdžiu jų darbus rodė visiems ir pats buvo ištikimiausias ir nuosekliausias jų darbo tęsėjas. O dabar ir paties J. Balčikonio vardas ne šventvagiškai įrašytas į lietuvių kalbos mokslo istoriją greta žymiausių to mokslo darbininkų, profesoriaus bendražygių vardų.

---

[6] Balčikonis J. Rinktiniai raštai, t. 1, p. 302.

[7] Ten pat, p. 362.

[8] Ten pat, p. 61.

Bemaž keturis dešimtmečius J. Balčikonis tęsė K. Būgos pradėtą „Lietuvių kalbos žodyno“ darbą, didesnę pusę to laiko buvo ir žodyno vyriausiasis redaktorius, darbo vadovas bei pagrindinis organizatorius. Žodynui buvo lemta pasidaryti didžiausiu J. Balčikonio darbu.

Šio žodyno istorija turi vieną ypatingą bruožą – visą laiką jo rengėjai verčiami skubėti, kuo greičiau duoti, kaip sakoma, visuomenei baigtą darbą. Trečiojo dešimtmečio pradžioje tarp K. Būgos ragintojų ir skubintojų buvo ir pats J. Balčikonis. Vėliau, nuo 1930 m. galo stojusį prie šio lituanistikos veikalo vairo, patį J. Balčikonį akino ir net visaip vertė skubėti kiti. Tačiau užsimotas didžiulis darbas – esminis žodyno kartotekos papildymas (iš tikrųjų jos sudarymas, nes ankstesnė, K. Būgos turėtoji, buvo pranokta kelis kartus), žodyno rengimo pamatų nustatymas (J. Balčikonio imtas rengti žodynas buvo visai kitokio pobūdžio negu K. Būgos vos pradėtasis, tad iš teisybės nėra ir jo tęsinys; K. Būgos žodynas yra tik didžiojo „Lietuvių kalbos žodyno“ ištakos) ir pats žodyno rašymas, redagavimas, korektūrų kalnų skaitymas – reikalavo daug daugiau jėgų ir laiko negu iš pradžių buvo manęs ir pats vyriausiasis redaktorius. Pirmajam žodyno tomui prireikė viso dešimtmečio. Darbas lyg ir ėmė eiti sparčiau, tačiau J. Balčikoniui pavyko išleisti tik du pirmuosius tomus (I t. – 1941 m., II t. – 1947 m.). Po to, parengus trečiąjį ir pradėjus ketvirtąjį tomą, jau kitų buvo užsimota kiek pakeisti žodyno santvarką, ir tai vėl kuriam laikui pristabdė žodyno rengimą (III tomas, naujai, jau be J. Balčikonio, perredaguotas, išėjo 1956 m.).

Dabar išleista 14 didžiojo „Lietuvių kalbos žodyno“ tomų. Žodynas jau seniai yra didžiausias, įspūdingiausias ir svarbiausias lietuvių kalbotyros veikalas, pelnęs platų pripažinimą ne tik Lietuvoje, bet ir toli už jos ribų. Žodynininkų garbės dalykas pasistengti, kad skaitytojai gautų į rankas paskutinį akademinio žodyno tomą šiame šimtmetyje.

Žodynas ir J. Balčikonis ir šiandien tebėra neišskiriami, o daugelio metų jo triūsas duoda gerą derlių. Į lietuvių kalbotyros istoriją J. Balčikonis įėjo kaip vienas didžiausių leksikografų, didžiojo žodyno organizatorius, vadovas ir rengėjas. Tad simboliška ir teisėta, kad kiekvieną įeinantį į didįjį Lietuvių kalbos ir literatūros instituto Žodynų skyriaus kambarį pasitinka J. Balčikonio portretas.

J. Balčikonis buvo taip pat ištikimiausias J. Jablonskio bendražygis, o po jo mirties nuosekliausias darbo tęsėjas. Galvoje turima ne vien kruopščiai J. Balčikonio parengti ir penkiais tomais išleisti beveik visi J. Jablonskio straipsniai[9]. Visų pirma čia neužmirštamas paties J. Balčikonio literatūrinės kalbos ir jos kultūros ugdomasis darbas. Visą savo kalbininko gyvenimą jis buvo nuoseklus literatūrinės lietuvių kalbos liaudiškumo sargas, pats buvo, be abejo, geriausias liaudies kalbos mokovas. Kaip ir J. Jablonskiui, J. Balčikoniui buvo svetimos puristinės nuotaikos, kurias jis visada ir visur, tiek terminologijos darbe, tiek kalbos taisymuose bei pedagoginiame darbe, ryžtingai smerkė. Kaip ir J. Jablonskis, J. Balčikonis visą laiką turėjo griežtų savo darbo teisėjų. Tačiau jis niekuomet nenuleido vėliavos, visuomet iki galo ir garbingai kovojo.

[9] Jablonskio Raštai / Redagavo J. Balčikonis. – K., 1932–1936, t. 1–5.

Kalbos taisymai yra sudėtingas, didelio išmanymo reikalaujantis darbas. Dabartinės literatūrinės lietuvių kalbos istorijoje daug kas yra vienaip ar kitaip ėmęsis šio darbo. Kalbą taisė ir didžiausią patyrimą turintys kalbininkai, kuriuos drąsiai šiandien galima laikyti literatūrinės kalbos norminimo klasikais, ir pradedantys kalbos tyrinėtojai, ir visai ne kalbininkai, taisė išmanantys ir visai nekompetentingi žmonės. Įvairių taisytojų esama ir dabar. Kaip ir kiekviename darbe, čia nesunku suklysti. Kita vertus, prigyja toli gražu ne visi ir labai geri kalbos taisytojų siūlymai. Tai pasakytina tiek apie J. Jablonskio, tiek apie po jo mirties susibūrusių „Gimtosios kalbos" kalbininkų veiklą. Toks ir J. Balčikonio dalies taisymų likimas. Atskiri jo taisymai atrodė keisti tiek studentams, tiek kai kuriems kalbininkams, tiek šiaip aktyviau savo nuomonę dėl įvairių dalykų reiškiantiems žmonėms. Išties keistokai turėjo atrodyti siūlymai susiformavusios literatūrinės kalbos leksikoje imtis keisti, pavyzdžiui, *svogūną cibuliu, gandrą gužu, skėtį parasonu* ar *kolūkį kolchozu*. Kurie ne kurie J. Balčikonio taisymai buvo labai smarkiai kritikuojami[10]. Tiesa, ginčo įkarštyje kritikai irgi ne dėl visų dalykų sugebėjo išlikti objektyvūs. Dabar, praėjus daugiau kaip ketvirčiui šimtmečio nuo anų dienų, tai žymiai lengviau ir pastebėti, ir pasverti. Laikas ir šiuo atžvilgiu yra geriausias teisėjas.

Dabar tiek kalbininkai, tiek visi, kas domisi kalbos dalykais, turi lengvai prieinamus J. Balčikonio darbus, skirtus kalbos kultūrai. Jie sudėti minėtuose „Rinktiniuose raštuose". Ir iš jų akivaizdžiai matyti, kad absoliuti tų taisymų dauguma yra didžiai vertinga ir reikalinga. Po jais pasirašytų kiekvienas kompetentingas kalbos normintojas.

J. Balčikonio kalbos ugdomosios veiklos negalima riboti ir vien minėtais straipsniais. Rūpindamasis, kad jaunuomenė turėtų kuo daugiau gyva, taisyklinga kalba parašytų knygų, jis parengė spaudai ir naujai suredagavo M. Valančiaus „Raštus" (Kaunas, 1931). Bet svarbiausia – visiems Lietuvos vaikams J. Balčikonis yra įžymus pasakų senelis. Tuo seneliu jis pasidarė, tiesą sakant, jau savo jaunystėje ir juo išliko visą gyvenimą. Jau kelios lietuvių kartos žavisi H. K. Anderseno, brolių Grimų, V. Haufo, Š. Pero pasakomis, lietuviškai papasakotomis J. Balčikonio. Be to, jis yra išvertęs arabų pasakas „Tūkstantis ir viena naktis", Ž. Verno „Aplink žemę per 80 dienų", Dž. Svifto „Guliverio keliones", neminint kurių ne kurių mažai žinomų A. Čechovo, G. de Mopasano, L. Tolstojaus ir kt. autorių dalykėlių jaunystės vertimų.

Gražios, taisyklingos kalbos J. Balčikonio vertimai yra puiki gimtosios kalbos mokykla, kurią šiandien išeina tikriausiai kiekvienas vaikas. Kalbininkai, rinkdami visokiausiems savo darbams medžiagą iš gyvosios kalbos, lietuvių literatūros klasikų, tautosakos ir kitų šaltinių, neužmiršta ir J. Balčikonio vertimų. Šie vertimai turi netgi vieną labai svarbų pranašumą prieš daugelį kitų šaltinių – galima neabejoti nė vieno žodžio, nė vieno sakinio liaudiškumu, taisyklingumu. Jeigu profesorius, devynis kartus atmatavęs, dešimtąjį nukirpo, vadinasi, toks pasakymas yra arba iš gyvosios kalbos, arba visai su ja sutinka.

[10] Plačiau žr.: Kalbininkų pasitarimas. – Tarybinis studentas, 1959, gegužės 7 d.

Savo vertimais J. Balčikonis atliko didelį pozityvųjį gimtosios kalbos kultūros ugdymo darbą. Iš teisybės svarbiausia kalbos kultūros mokykla ir yra ne kalbos taisymai, kalbininkų pabarimai ir pamokymai, kaip nereikia ir kaip reikia rašyti bei sakyti, o nepriekaištingos kalbos pavyzdžiai, ištisi tekstai. Tai gerai suvokė žymieji lietuvių kalbos mokytojai J. Jablonskis ir J. Balčikonis. Šiuo atžvilgiu J. Balčikonis pralenkė ir patį J. Jablonskį. Tad tik sudėjus į krūvą tiesioginį paties J. Balčikonio pedagoginį darbą (ypač rengiant lietuvių kalbos ir literatūros mokytojus), jo vertimus, kalbos taisymus, leksikografijos darbą (taip pat ir organizuojant bei rengiant „Dabartinės lietuvių kalbos žodyno" pirmąjį leidimą, išėjusį Vilniuje 1954 m.), vardyno norminimą, J. Jablonskio raštų parengimą ir išleidimą, galima suvokti, kiek daug ir našiai literatūrinės kalbos ugdymui ir jos kultūrai profesoriaus dirbta. Lietuvių kalbotyros istorijoje ir šiuo atžvilgiu jo vardas visada bus rašomas kartu su žymiausių jos darbininkų vardais.

Nemažai laiko J. Balčikonis yra paskyręs lietuviškiems vietovardžiams ir asmenvardžiams, daug jų pats užrašė, aktyviai normino. Tuo reikalu jis paskelbė ir straipsnių. Normindamas vietų vardus, profesorius nuosekliai pats laikėsi ir atsidėjęs mokė kitus laikytis autentiškumo pamato. Pirmybė visais atvejais jo duota vietos žmonių vartojamiems vardų variantams, aktyviai stota prieš dirbtinius naujai kuriamus vietovardžius. Jis atkreipė dėmesį, kad Vilniuje įtekanti į Nerį upelė nuo seno lietuviškai vadinta *Vìlnia*, o ne *Vilnėlė*, kad netoli Vilniaus esančio miestelio vardas yra ne *Maišiógala*, bet *Máišiagala* ir kt. J. Balčikonis diegė į literatūrinę vartoseną ir ne vieną kitą autentišką lietuvišką vietos vardą, nors ir čia ne visais atvejais jo teikiniai buvo be išlygų priimami, o kurie ne kurie net kritikuoti. Laikydamas, kad „kiekvienas vietos vardas yra mūsų praeities paminklas, seniau gyvenusių kartų paliktas dokumentas"[11], ne kartą jis yra kėlęs, kad pirmiausias vardyno srities uždavinys yra surinkti visus vietovardžius, nuo stambiausių lig smulkiausių. Lietuvių kalbos ir literatūros instituto vardyno tyrinėtojai su gausiais savo talkininkais šiuo metu tą darbą jau varo prie galo.

J. Balčikonis buvo plačių interesų kalbininkas ir filologas. Jis domėjosi lietuvių kalbos ir raštijos istorija, parašė straipsnių apie lietuvių kalbininkus, rusų mokslininkų įnašą į lietuvių kalbos mokslą. Įvairiomis progomis rašė apie kitų tautų mokslininkus, susijusius su lituanistika, džiaugėsi kiekvienu nauju darbu apie lietuvių kalbą, ne vieną jų palankiai pristatė visuomenei. Neužmirštamas J. Balčikonio rūpinimasis lietuvių kalbos paminklais. J. Otrembskio parengto senųjų lietuvių kalbos tekstų rinkinėlio „Teksty litewskie. I. Teksty dawne" (Varšuva, 1957) recenzijoje aiškiai pasakyta: „Norint gerai pažinti savo šių dienų kalbą, reikia pažinti jos istoriją. Dabar apskritai mes maža pažįstame savo senąją kalbą. Tarp kitų nepažinimo priežasčių yra lengvai gaunamų tekstų trūkumas, o svarbiausia – komentarų nebuvimas"[12]. Tai suvokdamas, jis jau prieš karą parengė fotografuotinį M. Petkevičiaus katekizmo leidimą, o minint pirmosios lietuvių kalbos gramatikos tri-

[11] Balčikonis J. Rinktiniai raštai, t. 1, p. 73.
[12] Ten pat, p. 278.

jų šimtų metų sukaktį, aktyviai padėjo rengti ir tos gramatikos bei jos santrauko leidimą su vertimu į lietuvių kalbą. Be to, apie atskirus kalbos paminklus, ypač jų naujus leidimus, J. Balčikonis yra paskelbęs tam tikrų straipsnelių.

Profesoriaus filologiniame palikime svarbi yra tautosakos vieta. Kaip ir daugelis senosios kartos filologų, J. Balčikonis ne tik brangino tautosaką, ją naudojo savo mokslo darbuose ir pedagoginėje veikloje, bet ir rinko. Pristatydamas skaitytojui profesoriaus surinktas ir parengtas spausdinti „Druskininkų dainas", L. Sauka rašė, kad tas rinkinys yra „reikšmingas žingsnis, ryškinant lietuvių liaudies dainų geografines koordinates. Šis leidinys dainuojamosios tautosakos skelbimo žemėlapyje yra ženklus tiek pateiktos medžiagos iš siauro, netirto regiono gausumu, tiek ir jos autentiškumu"[13], kartu iškeldamas ir publikacijos savitumą bei vertingumą dėl lingvistinio tekstų užrašymo pobūdžio: „Lingvistinio profilio tautosakinių leidinių šiuo metu nedaug tepasirodo. XIX a. blykstelėjęs kalbininkų – A. Šleicherio, F. Fortunatovo, F. Kuršaičio, A. Leskyno, K. Brugmano, J. Jablonskio ir kt. – susidomėjimas lietuvių tautosaka davė gražių vaisių. Vėliau ši darbo vaga liko apleista. Tad ir šiuo atžvilgiu prof. J. Balčikonio „Druskininkų dainos" yra reikšminga knyga, atgaivinanti mokslininkų dėmesį dainų kalbai"[14].

Vertinti J. Balčikonio darbus ir veiklą reikia, kaip ir įprasta moksle, visų pirma pagal tai, kas jis buvo ir ką padarė savo meto atžvilgiu, ar jo darbai ir veikla padėjo mokslo pažangai ir kokia jų išliekamoji vertė bei svarba dabartiniam mokslui ir kalbos praktikai. Dabar, beveik dviem dešimtmečiams prabėgus po J. Balčikonio mirties, akivaizdžiai matyti jo neeiliniai nuopelnai lietuvių kalbotyrai ir pačiai kalbai. Tiesa, ne viskas yra daroma lygiai taip, kaip siūlė J. Balčikonis ar buvo jo pradėta ir sumanyta. Savo apžvalginiame veikale „Lietuvių kalbos tyrinėjimo istorija", turėdamas galvoje abejotinus J. Balčikonio veiklos dalykus, A. Sabaliauskas rašė: „Ne su visais jo kalbiniais taisymais sutiko tiek ankstesnieji, tiek ir dabartiniai lietuvių kalbininkai. Akademinis „Lietuvių kalbos žodynas" redaguojamas ne visiškai pagal tuos principus, kaip jį buvo pradėjęs Balčikonis. Jo vertimai, būdami iš tikrųjų puikūs liaudies kalbos pavyzdžiai, gal ne visada tiksliai atspindi originalo stilių. Tačiau šie dalykai jokiu būdu negali sumenkinti didžiulių Balčikonio nuopelnų lietuvių kalbai – jos mokslui ir praktikai"[15].

Dauguma J. Balčikonio mokslinių minčių tvirtai įaugo į lietuvių kalbotyrą, yra pasidariusios neatskiriama jos dalis. Pagrindinis jo pradėtas darbas – didysis „Lietuvių kalbos žodynas" – sėkmingai tęsiamas. Mokslinis, taip pat ir kalbos praktikai skirtas J. Balčikonio palikimas turi neabejojamą išliekamąją vertę, padėjo ir padeda plėtoti lietuvių kalbos tyrinėjimus, ugdyti bei tobulinti pačią literatūrinę kalbą. Jo nuopelnai rengiant gimtosios kalbos mokytojus ir ugdant bei keliant šiuolaikinę lietuvių kalbotyrą niekada nebus užmiršti.

---

[13] Sauka L. Prof. J. Balčikonio „Druskininkų dainos". – Kn.: Druskininkų dainos / Užrašė J. Balčikonis, p. 7.

[14] Ten pat, p. 8.

[15] Sabaliauskas A. Lietuvių kalbos tyrinėjimo istorija. 1940–1980 m. – V., 1982, p. 42.

Prasmingas ir reikšmingas buvo prof. J. Balčikonio gyvenimas. Būdamas didelis bitininkas mėgėjas, visą gyvenimą ir jis pats it ta darbščioji bitelė be triukšmo, nuolat ir atsidėjęs triūsė gimtosios kalbos labui. Simboliška buvo ir jo paskutinė kelionė – grįžimas į tėviškės žemę, su kuria buvo augte suaugęs ir niekada nuo jos neatitrūkęs. Baltais, kaip pasakų karalaitės drabužiai, gimtojo krašto keliais iš senojo Vilniaus gedulo mašinos su dideliu būriu profesoriaus mokinių ir bendradarbių per visą Lietuvą lydėjo savo mokytoją, žymų kalbininką į jo gimtąjį sodžių. Ten, pas savo tėvus, gimines, kaimynus, jis pageidavo sugrįžti visam laikui. Ten, gimtinės kapuose, pučiant žvarbiam žiemos vėjui, 1969 m. vasario 8 d. iškilo smėlio kauburėlis, brangus visai Lietuvai.

ЗНАЧЕНИЕ НАУЧНЫХ ТРУДОВ И ДЕЯТЕЛЬНОСТИ Ю. БАЛЬЧИКОНИСА

Резюме

Действительный член Академии наук ЛитССР, профессор Ю. Бальчиконис (1885–1969) на протяжении шести десятилетий неустанно изучал родной язык. После смерти языковеда немало издано его трудов (в 1972 г. издан сборник литовских народных песен, собранных и подготовленных к печати профессором. В 1978–1982 гг. вышел двухтомник избранных научных трудов, появляются новые издания переведенных им на литовский язык сказок и др. произведений художественной литературы). В научной и общественно-политической печати опубликован целый ряд статей, в которых освящена жизнь и деятельность Ю. Бальчикониса. К 100-летию со дня рождения языковеда в изданиях „Kalbos kultūra“ („Культура речи“, 1985, вып. 48) и „Mūsų kalba“ („Наша речь“, 1985, №1), опубликованы статьи о деятельности и трудах Ю. Бальчикониса и воспоминания его близких и учеников, издана книга В. Виткаускаса „Juozas Balčikonis“ („Юозас Бальчиконис“. – Каунас, 1985. – 112 с.). Все это дает возможность глубже понять и осмыслить творческое наследие и деятельность языковеда.

В статье отмечается большая педагогическая, научная и организаторская деятельность Ю. Бальчикониса, начиная с начала XX столетия. А после Великой Отечественной войны на его плечи легла организация научных исследований по литовскому языку в восстановленной республиканской Академии наук (до 1952 г. он был директором Института литовского языка), 15 лет он активно участвовал в подготовке учителей родного языка в Вильнюсском государственном университете, велики его заслуги в подготовке научных и научно-педагогических кадров. Большинство литовских советских языковедов-литуанистов старшего и среднего поколений являются учениками Ю. Бальчикониса.

В своей научной деятельности Ю. Бальчиконис продолжил работу, начатую известными литовскими языковедами Й. Яблонскисом (1860–1930) и К. Бугой (1879–1924). С 1930 г. Ю. Бальчиконис был главным редактором, организатором, вдохновителем и руководителем капитального многотомного словаря литовского языка, а впоследствии стал крупнейшим литовским лексикографом. Благодаря его усилиям была создана большая картотека, выработаны принципы создания и изданы два первых тома. В настоящее время начатую Ю. Бальчиконисом словарную работу успешно продолжают литовские языковеды (издано 14 томов академического словаря).

Всю свою жизнь Ю. Бальчиконис активно исследовал литовский литературный язык, являясь соратником и продолжателем дела классика нормализации этого языка Й. Яблонскиса. О заслугах Ю. Бальчикониса перед литовским литературным языком и его культурой свидетельствует его педагогическая, научная, переводческая и редакторская деятельность. Он подготовил к изданию сочинения Й. Яблонскиса в пяти томах (Каунас, 1932–1936), сам писал статьи и рецензии по вопросам культуры речи и вел соответствующие радио-

передачи, перевел на литовский язык несколько книг сказок, некоторые произведения Ж. Верна, Дж. Свифта и др. писателей, активно участвовал при подготовке первого издания нормативного словаря современного литовского языка („Dabartinės lietuvių kalbos žodynas". — Вильнюс, 1954 г.) и др. Много внимания Ю. Бальчиконис уделял также собиранию и нормализации литовской ономастики.

Ю. Бальчиконису были присущи широкие филологические интересы. Он подготовил к переизданию некоторые памятники литовской письменности и языкознания, с юных лет собирал фольклор, любил полевые исследования речи крестьян. Ему суждено было стать как бы мостом, соединившим классическое наследие литовского языкознания конца XIX — начала XX столетия с современным литовским языкознанием. Своей педагогической, научной и научно-организаторской деятельностью Ю. Бальчиконис в значительной степени способствовал становлению и росту литовского советского языкознания.